

քերք գարերոյ պատմութեց և ներք
կայի համեմատութիւնք են և հինգեւ
բորգ գարու լշիշէի պատմած կանանց
վարուց և բարուց ։ հետեւութիւնքն
են ։ Եւ այսպէս անի տղանին գեղեցիկ
կը խոսի թէ որչափ հարկաւոր է կա
նանց բարոյական գոտարկարկութիւ
նը և թէ նորոք սրահասութենէն ինչ
չարիքներ յառաջ եկած են ազգին
գլխուն ։

(Եւրոպ (Եւրոպի) Եւրոպեան
Պոլսի ։

ԵՐՏՕՆԵՐԻՐ

ՀԱՅ ԳԱՆԹԱԿԱՆԱՅ ԽՐԻՍՏԻ

Եւն արտօնագիրերը որոնք ժամա
նակ առ ժամանակ զանազան տերու
թիւններ շնորհած են մեր ազգի գաղ
թականներուն և տեսակ մի յիշատակա
բաններ քն ։ որոց մէջ կ'ամփոփին հիմ
նաւոր տեղեկութիւններ ազգային
պատմական կենաց նկատմամբ ։ Եւ գ
րովհետեւ այն օրինակ յիշատակարան
ները խորհրդածութեան ընդարձակ
նիւթ կը մատակարարեն հայկական
կեանքը հետախուզող պատմաագրե
րուն և թանասէրներուն ։ ուստի ար
ժան կը համարուի հրատարակել ()
քաղցիս միջոցաւ այն արտօնագիրերը
և գաղնագիրերը որոնք ի վաղուց
անտի կը գտնուին ։ Եւ թուոյս Պատ
րիարքական գիւմնիս մէջ և շատ ու
շափա կը լինէինք ։ եթէ այլ և այլ վա
նձօրէյ և կամ մտնաւոր անձանց մօտ
պահուածներն ևս հրատարակուած
տեսնէինք ։ Եւսն զի ։ այն օրինակ յի
շատակարանները առաւել լայն կ'ու
սական հայկական պատմական կեանքին
և կը պարզեն Հայոց գաղթականու
թեան շարժառիթները ։ այս և այն տե
ղութեանց մէջ աշխարհ ։ վարին ու

վարաները և միանգամայն իւր գոր
ծողութեանց օգտակար կամ վնասա
կար հետեւներէնք ։ որոնք մի փորձա
կան գաւ են հայկական ներկայի և ա
պագայի համար ։

Եւս անգամ կը հրատարակեմք այն
Եւրոպիայի վր 1779 թուականին տը
ւած է Եւրատարինէ Բ. Սուսայ կայսե
րու հին խրինու հայ գաղթականաց և
որովհետեւ այս տեսակ գրութեանց հը
րատարակութիւնքն ևս առանց մասնա
ւոր խորհրդածութեան մեռեալ տառի
կը նմանին ։ ուստի քանի մի պատմա
կան նկատմունքներ ընել աւելորդ
չեմք համարի ։

Եւթ Հայոց գաղթականութեան
և հայրենեաց ամալութեան պատ
ճառները մի կողմէն կը նշմարուին գա
րուոր գերութեանց ։ հարստահարու
թեանց և կամ շահավաճառութեան
տարաբնակ փոփոխին մէջ ։ միւս կող
մէն ևս կը տեսնուին այն ապահովիչ
խոստումներու և արտօնութեանց մէջ
որով զանազան տերութիւններ երբեմն
գրաւեր են Հայ բազմի գաղթականաց
մատգրութիւնը ։ Հայ ազգը ։ իւր
հայրենեաց մէջ յամենուտեք պա
շտուած լինելով թշնամիներէ և սար
սախելի տաշնապներուն շնարանալով
տակալ ։ իւր արքայական իշխանութե
կանգուն ժամանակէն ի վեր սկիած է
գաղթել զանազան երկիրներ ։ Եւս
այս ընթացքով շատ անգամ ևս փո
խանակ ապահովութեան ։ գաստիկ
վերբեր ատացած է ազգային մարմինը ։
Եւթ մի առ մի թուեմք այս վերբերը
մեր նպատակէն շատ կը հեռանանք ։
մանաւանդ որ արդէն զգալի են հա
յրանգիք սրտերուն ։ ուստի բաւական
կը համարին կրկնել այս մասին ժա
մանակակից և փորձառութեամբ ծե
րացած բանաստեղծի մը աղօր թէ ։
“() արտ արեւմտ ծառ ։ արեւն կրկնէ
գուն ։ և հետեւապէս բազմի մի ։ և վնաս

հորաւոր իւր հայրենիքով և հայրենի յիշատակարաններով է ազգ ։

1. Արդարեւ հայ գաղթականները երբեմն աւելի անդարձութիւն և կենդանութեամբ կրտսեր գիւղութիւններ են փայլել որոտ հայերուն մէջ ։ Բայց թէ հայրենասիրտները հայրենեաց մէջ ։ Բայց շատ անգամ եւս հազարներով և բիւրերով անյարտոցեր են մտացում թեան փաշայն տակ և իրենց փարսմնդութեամբ պատճառ են դարձեր հայրենասիրտներու յուսարեկութեանը և աւելի տկարութեանը ։

Հայաց գաղթականութեան բնույթները արգէն յայտնի են ազգային պատմութենէն իւրեանց տխուր հետեւաւաններով ։ որոց միւս ժամապատում ընկելով չենք տեսնել ընդլայնել մեր ներքեաց նկատմանը ։ Իսկ զանազան տեսութեանց մէջ շնորհաւոր արտօնութիւններէն մի բռնիքը կամինք յիշատակել ։ որովհետեւ որ Հայք միշտ ինքնուրոյն գաղթական փախաք ունեցած են և և հոգնաւորով տէրութիւնքն եւս ինչպէս իրենց քաղաքական շահուն և նոյնպէս և հայ գաղթական նոյն գործունէութեան և հաւատարմութեան համար չեն պայցեր նոյա իրենց ցուցանել ։

2. Չորեքստաներորդ դարուն մէջ 1 հաստատի Թաղաւորութեան կամենից և 1 խնդրել վամ իրով բողոքաց հայ գաղթականները կազմիր թաղաւորի հրաժարասկում ազգային իրաւունքներ կրտսերան ։ հայ նախաւ քահ Կոնստանտինով և 12 տասնամիայնեկ բաղկացած դատարան անկախորէն անօրինելու իրենց ազգային գործերը ։ Իսկ երկու դար ետքը Սիւլիմանեղ թաղաւորի օրով աւելի կ'ընդարձակուի ազգային դատարանի իրաւունքները ։ Իսկայն չենայելով այս արտօնութեանց 1 հաստատի գաղթականները և կրտսերութեան

մէջը կը գործին կ'անյարտոնան և այսօր միայն իրենց գերեզմանաքարքը և եկեղեցեաց փրատակները կը մնան ։

3. Ասորիական տէրութեան գաղթական Հայերը ապա իրաւունքներ կրտսերան նախ Սկիւր հայոքաղաքի մէջ և ապա Կարդուք ։ հրաժարասկում և հայրենակ Պաշալովը ազատ քաղաք կ'անուանի ։ ուր և կը հաստատուի ազգային դատարան ։ 12 հոգեով ծերակցութեան քաղաքային և այս արտօնութիւնը թերեզկա կոյսերուհւան ժամանակ աւելի կ'ընդարձակին ։

4. Հնդկաստանի հայ գաղթական նոյն մեծամեծ արտօնութիւններն ալ դէն յայտնի են ։ ուր հայապէս 1) Խաւանները (իսլանները) երկրի տիրութեաներու վրայ անգամ արդեցութիւն կը բանեցընէին ։

5. (սմանեան տէրութեան հայ գաղթականաց փայլած արտօնութիւնքը աւելի բազմապատիկ են ։ որոց մէջէն ։ առանց անպետէները թաւելաւ ։ բաւական է միայն յիշել ներքեաց Սահմանադրական վարչութեան ազգային իրաւունքը ։ որ եթէ իրականապէս և օրինաւորապէս գործողութիւն և իւր ազդեցութիւնը բոլոր փառքարքան հայաց վրայ ապրտանալ ։ ազգայինութեան մեծամեծ քաղիքներ պիտի յաւաքային և իւր թարմ սկզբունքով հայկական պատմական կենաց մէջ նոր գաղափար իւր պիտի կողմէ ։

6. Ինքնուրոյն վարչութեան արտօնութիւններ կրտսերան 1) Խաւան տէրութեանէն իրմուն հայ գաղթականները ։ ինչպէս պիտի տեսնեն ընթերցողը 1) Բազմաբնակութեան մէջ ։ Երկրեւ և այժմ իրական և իւր վին գործողութիւնը լայնալից և մեծ ։ Թաղաւոր այն ։ Բիւրարի Դաշնակիւր ։ այս ծրագրում է Լիւտարիներ կողմէ ։ Բազմաբնակ և Լիւտարիներ կողմէ ։ Բազմաբնակ և Լիւտարիներ կողմէ ։

նայն ժողովուրդք մեր իմէնը և ի նախ ներաց մերոց ի վաղնիւց ժամանակոց վայելեն՝ այլեւ բաց յայնմանէ հրամայեմք մեր ։

«Երբ զայն օրն ի ներկայական անդրաբնակութեան ձերոյ ի գաւառին Ղըզովայ մեր իսկ ծախիւքն բերել ի խրոխիմոյ զայն ամենայն ինչս ձեր ։ զորս միայն բերելն կարելի իցէ՝ որ և կարգաւորեցեալ ի մէնը զբամոյն արդէն կատարումն եղեալ է ։

«Երբորդ՝ վասն յարմարագոյն բռնակութեան ձերոյ ի գաւառին Ղըզովայ զատեալ յայլոց բնակչոյն տալ ձեզ ի չըմանակի ամրոյի սրբոյն Վեմետրիայի Ոռոտովուն, ըստ սահմանակոր գութեան, Տօնոյ զօրացն թողլով ի տեղիս վասն խոտաձարակութեան աւրացականացն երիս հազար գետեաթիւ նրա՝ և վասն բնակչացն չորրորդ մասն ձկնորսութեան Տօնոյ գետոյն ։ բայ ի յայսմանէ որք Պայն գետովն տեղիք գտն ի նոյն չըմանակովն ի վերուստ բերանէ գետոյն Տեմիրնիկոյ, և եթէ անդաւակուն լիցի տեղին վասն բնակութեան ձերոյ և չըմանակի ամրոցին Ղզովու իւրյանդ իման բնակութեան ձերոյ ձկնութիւնքն ամենողորմածաբար շնորհեմք ձեզ յաւիտենականաբար ի յարդիւնս և ի շահաւէտութիւնս ամենից հասարակութեանց ձերոյ տառնց պահանջելոյ բնաւ հարկըս ի գանձարանս մեր ։

«Երբորդ՝ յետ յսակացուցանելոյ զգանազանութիւն ժողովրդական կայութեան ամենողորմածաբար տամք ազատութիւն ամենից արքայական հարկաց և սրբատառութեանց, որսխիս անտամբ և իցէ մինչեւ ի տասն տարի, այլ յանցանել այնք ժամանակին պարտաւորին վճարել մերում գանձարանին իւրաքանչիւր տարւոյ վաճառականքն յրնից իւրեանց հարկւրին մին՝ արհեստաւորք և մշտնիւք (բաւ

զաքացիք) յիւրաքանչիւր տանց երկու ռաւալիք ։ իսկ գիւղականք և հողագործք ոչ ի յանձանց, այլ ի գետնոյ համարելով յիւրաքանչիւրոցն երեսուն տեսեթին՝ պարտաւորին տալ իւրաքանչիւր տեսեթինից ի տարւոյն հինգ կօպէկ ։ շքաւոր գիւղականքն օգնեցեալ լինելոց են ի գանձարանէ մերմէ ։ ոչ միայն բաւականողուցմամբ առաջին տարւոյ, այլեւ վասն երկրորդ տարւոյ, անանովք և ամենիւք որք առանջնութիւնս պատկանին որք և պարտաւորին առնել զվճարումն գանձանցն զայնոսիկ ի գանձարանս զինի տասն ամաց ։ և վասն շինելոյ տանց նոցին փայտք և այլ նիւթք տալի ի գանձարանէ առանց պահանջելոյ զգիւնըս նոցին ։ հարսւտքն ի նոցանէ ի նոցա որեցեալ տեղիսն կարեն շինել տունս, խանութս, անբարո, ֆապրիքս և այլ ամենայն զոր ինչ կամիցին յատուկ և սեպհական ծախիւքն իւրեանց, և եղիցին ամենեքեան հասարակօրէն միշտ ազատք յամենից պօստոյսց (հարկաց շինուածոյ) ։ բաց յայնչանէ մինչ պատերազմական զինուորք տաբնակութեամբ ձերով անցանկեմ, յաւիտեան եղիցին ազատք ի տալոյ պատերազմական զինուորս ։ բայ և եթէ ըստ ինքեան ծառայել յօժարիցէ որ ։

«Չորրորդ ամենողորմածաբար յանձնեմք Սարկոսեան Պետրոս վարդապետին մինչեւ ցմահ նորին գհովուութիւն ամենից այսց ելանողաց ընդ նմին ի խախոյ Հայոց ։ և հրամայեմք նոցա շինել զեկեղեցիս և զանգակատուն և ըստ ծիսի և օրինաց նոցին ազատօրէն գործածել գանձանոյն եկեղեցական պաշտամունս և հոգեւորական արարողութիւնս, և որպէս վերայի չեալ վարդապետն նոցին նշնայէս և Հայոց քահանայքն եղիցին միայն ընդ ի վրանսն թեմաք Հայրապետին որ

ի յ՝ Խորատեանն հայրապետականն (Վ)
 թողն իցէ Կ |

Վ Խորատեանն զինի բնակութեան
 մերոյ ի յատուկ անուանեցեալ խորա-
 ջեանն ի կողմն Պարտակնիկն տալով
 վասն խառնարակութեան նոյնոց քա-
 ղաքին ճորհոտաւանն Ե (1000) տեսեթիւ
 նքս գեոնոց, հրամայեմք հաստատել
 անգ մադիստրաթ (իրաւարան) եւ
 անոք բոլոր մերոյ օրինաց եւ սովորա-
 թեանց վարել դատատունն եւ գիրա-
 ւանս, ընտրելով ի ձէնը զգաւաւորս
 վեհապետութեամբ, որք եւ արդիւնաւ
 և արեցեալք իցին աստիճանօք եւ վար-
 ձիւք ըստ կարկապուծեանն Ղզվա-
 ւաւանի և եղիցին ենթ ի խոնոս
 թեան խոնոսնիկական (փոխարքայա-
 կան) կառաւարութեանն ի քաղաքս
 եւ ի գիւղորայս ասկս պահարմութե-
 ամենայն հարկաւոր շարտահանաց կար-
 գեսցի յատուկ տնձն ի (Յրաւատա-
 թիւն) որ եւ ոչ ունիցի մասնակցոս
 թիւն գնաւատանակաւ գործոց այն
 բնակչացն այլ եղիցի միայն ոգոհաւ
 նիլ եւ այցելու նոցին :

Վ Խորաթեալ յետ մասնելոյ իւրա-
 քանիւրոց եւ ընտրելոյ վասն ինքեանց
 զօրպիտի եւ իցէ ձեզ կացութիւնս ի
 տէրութեանս այնպիսեան շնորհմբ
 արդիւնաւորիլ ի յաւիտեան մշտնջե-
 նաւորաբար յետագայիւքն իւրեւս ց
 ոյնսքիւք ամենիւք Կ զորս ըստ հոտու-
 լակ կանոնադրութեան մերոյ իւրա-
 քանիւր յեղք բնակաց տէրութեանս
 արդիւնաւորիլ արպիւք են արտա-
 թէն գործածութիւն առեւտրոյ եւ վաճա-
 րաց սրպէսարտութիւն նոյնպէս եւ ի
 միջի տէրութեան մերոյ և վասն ա-
 ռաւել հաւաւէտութեան ի նոյն թոյ-
 լարով և Կ ձեռովք ծախիւքն շինել
 նաւս վաճառականական յորինել զպի-
 տանի եւ արդիւնաւոր ֆապրիքս զաւա-
 տրոս (գործարանս) արգայիւրայիս Կ որ
 ընդ առին նոյն ամենայն կերպ գինի

ի խորաթոյ շինել ներ բնակութեան
 մերոյ մանր վանր շափիւքս և այլ աւ-
 րեք ի ձէն երկրին բաւատոց պահել
 և սրբիւր (տակաւաւ) վաճառել
 կարէք ֆրանկոգրէ ասաւր (տղի) շինե-
 ցէ իւրաքանչիւս Կ որ ասկայն ոչ տա-
 ցն ի վէջ երկրոցս և աւատոց Կ այլ մի-
 այն վասն ինքեանց քարածեղոյ մի-
 ով բանիւր զտոննայն փոխաւոր քաղ-
 մացոց ցանել ըստ յետարութեան և
 կարողութեան իւրաքանչիւրոց և վա-
 յելիլ ամենայնիւք նորօք ենթ ավե-
 նադրամադարանեղի մերոյ հալմաւա-
 րութեան և սրահպանութեան օրի-
 նաց արդիւնաւորիլ :

Վ Ոյս ամենայն պատեւելութեամբ
 մեք ընդհմբ հանգիստեմք ամենայն
 հասարակութեան և յետագայիցն ի
 յաւիտեան ժամանակացս Վասն աւա-
 ւել հաստատութեան ստորագրեցաք
 ձեռօք մերովք և թաղաւորական կրն-
 քով ամրացուցանել հրամայեցաք Կ
 հաւալ եղի յարքայանիւր քաղա-
 քով մերում Վանկապիտրպուրք Կ յա-
 մի ի ձնեցենէ Վրխատի 4779 յամ-
 սեանն նոյն ժամերի 14 և ի թաւակա-
 նութեան մերում ասաննաւթ ամի Կ

Վ Քանից հիւսիսային գաւառիցաւ
 թեան ՎԵՃ Կ Վաւապաւա Վ Վեւեթ
 ման արեւալալէս Վրոֆեւեթը յան-
 նելով իմբագրութեանս փոքնագիր
 յօդաւած մի հայկական գրոց վերայ
 ինքեան է տարգրութեամբ հաղորդ-
 դել բանասիրաց իւր կարծիքս Կ յայտ-
 նելով միանգամայն որ չափ աւարտ
 կը լինի, եթէ իւր գրաւածոյն վրայ
 հիմնաւոր գիտալութիւններ տեսնե-
 որ եւ իցէ բանասիրի կողմէն Կ

Վ Եստի աւարտութեամբ սրտի կը
 մատուցանեմք անս ընթերցողաց ան-
 շեալ յաւաքածը Կ յաւաքով որ հայա-
 սէր Վրոֆեւեթը կը հաւի ժամանակ